

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ԱՐԵՎԱԿԱՆ

«ԱՄԵՐԻԿԱ» ՀԱՅՐԵՆԻԿՑԱԿԱՆ-ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ՀԱՍՏՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԱՄԱՍԹԵՐԹ

ԱԱՎՃԱՐ

ՄԵՐԳԵՅԻ ՎԱՐԴԱՅԱՆ

ԱՐԴԵՍ ՀԻՆ ԾԱՆՈթեր

տարի առաջ՝ 1982թ., «Գարուն» ամսագրի 11-րդ համարում լույս տեսավ իմ «Համշենցիները՝ ծանոթ և անծանոթ» հոդվածը: Այն օրերին «Գարուն» ամենասկրիելի ամսագիրն էր և Արքսազիայի հնքնավար հանրապետության ու ՌԽՖՍՀ Կրասնոդարի երկրամասի հայության մասին իմ ուղեգրական Ծոթերը մեծ արձագանք ընթացաւ: Յշշեցնեմ, որ 1982թ.-ին նախորդը էին Բրեժենիկ և Չեռնեմլյոյի լազար հիվանդագիրն տարիները: Եվ ահա, հսկա երկիրը բուրզ հավաքելուն, ժողովրդին զգաստացնելուն, ստալինյան բռնատիրության հիշողություններ արթնացնող մքնուրոտ ստեղծելուն հենց 1982թ. նոյեմբերին ծեռնամուխ եղավ ԽՄԿԿ ԿԿ նորընտիր Գլխավոր քարտուղար, իսկ հաջորդ տարվա հունիսից միաժամանակ նաև ԽՄՎՍ Գերագույն խորհրդի նախագահության նախագահ Յուրի Անդրոպովը: Նա 1967 թվականից ԽՄՎՍ պետական գործադրության կոմիտեի (ԿԳԲ) նախագահն էր: Ավագ սերունդը, անշուշտ, հիշում է այն ժամանակները, երբ կուսակցական և պետական պաշտոնյաներից կազմված խմբերը ցերեկային ժամերին անակնկալ մտնում էին այն տարիների հիմնական զվարճավայրեր՝ կինոթատրոններ, վառում դահլիճի լույսերը և հանդիսատեսներին հարցնում, թե աշխատանքի ու դասի ժամերին ինչո՞ւ են այդտեղ: Նույն կատարածուները նաև փողոցներում էին մարդկանց կանգնեցնում և հարցաքննում, թե առանց վերադասի գրության ինչո՞ւ են թըս գալիս: Ես պատասխանատու քարտուղար էի աշխատում «Պիոներ» ամսագրի խմբագրությունում և, հիշում եմ, որ մեկ թերկու անգամ ինքս ինձ համար էլ եմ տպարան զնալու թույլ տվյալներուն գրել: Յայաստանում և որոշ հանրապետություններում այս նոր կարգը կարծ տևեց, բայց Ուստաստանում, մանավանդ հետամնաց բնակավայրերում այն իրագործվում էր:

Խորհրդային Սիուլքունում միայն ղեկավարությունը չէր, որ բռնատիրական ախսով էր վարակված, հպատակների մեջ էլ կային մարդիկ, ովքեր անկեղծորեն հետևուած էին վերևից իշած հրահանգներին և ցանկանուած էին ստալինյան բռնապետության վերադարձը։ Դրանք սահմանափակ ուղղեղով ու պինդ ճակատով մարդիկ էին, նրանցից կային բոլոր ազգերի մեջ։ Նրանք իրենց գյուղ ուոց դմող ամեն անժամորի լրտես էին համարում։ Ասիա, այդպիսի բարոյահոգեքրանական իրավիճակում էի ես գնում Ստավրոպոլի և Կրասնոդարի երկրամասերի, Արխագոյայի հայարձնակ գյուղեր։ Եվ հաճախ էր պատահում, որ մի տեղացի այլազգի թոշակառու կոմունիստ, կամ ցածրաստիճան կուսակցական, տեղական պաշտոնյա իր պարտը էր համարում ստուգել իմ փաստարդերը, տնտեղել թե ինչո՞ւ եմ եկել, ինչո՞ւ եմ հենց հայ երեխաների լրսանկարում և ոչ թե բոլոր ազգերի, ի՞նչ նպատակներով եմ գրառում Մեծ Եղեռնի վերապահանձների հուշերը, ինչո՞ւ եմ անցած-զնացածի մասին հարցունում, ովքե՞ր են

ինձ ուղարկել: Պատահում էր նաև, որ առօդավում էին արածս լուսանկարները, քանզի պարզվում էր, որ դիմացի սարի հետևուում ցենենտի գործարան կա, կամ մենք այլ կարևոր բան, և պետք էր ստուգվելո, թե ես երեխաներ նկարելու պատրվակով հ՞ն այդ օրյեկտով չե՞մ լուսանկարել: Եվ այդ կին թե տղամարդ կուսակցական, կոմերիտական աշխատողներն ու ակտիվիստները այդ ամենն անում էին իրենց գործի կարևորության քաջ գիտակցումով, նույնիսկ պարօսով, ինձպեսներին արնատախիլ անելու անկեղծ մղումով, ռազմական բառապաշարով ասած՝ յուրաքանչյուր շարժող թիրախ ոչնչացնելու վճռականությամբ: Բայց, օգնության էր հասնում ԽՍՀՄ ժուռանալիստների միության անդամասունքներ:

Այդ տիհամ միջադեպելի մասին, բնականարար ես չեմ գրել իմ ուղևորության մեջ և չեմ էլ կարող հրատարակել։ Ամեն ինչ իր կանոններն ուներ և ես փորձում եմ այդ կանոնները հաշվի առնելով շրջել հայաբնակ գյուղերով, հողված գրել և հասնել դրական արդյունքի։ Այդ իսկ պատճառով «Գարունում» տպագրված իմ ուղեգործության որոշ հատվածներում ընթերցող կնկատի, որ օգտագործել եմ խորհրդային լրագրողներին հայտնի հնագըներ, բայց այլ ելք չկար, կամ ծշմարտությունը գաղտնի հավաքներում ասելով պիտի որպես քաղբանտարկյալ հայտնվելի ճաղերի հետևում, կամ պիտի փորձելի եղած հնարավորություններն օգտագործելով բարձրածայնել խնդիրը։ Ահա, անդրոպովյան 1982թ. նոյեմբերին էլ «Գարուն» ամսագրում տպագրվեց մեկ հատված իմ ուղեգործությունից, մյուսը՝ «Մայկոպյան խճանկար» վերնագրով 1983-ին հրատարակվեց «Սովետական գրականություն» հանդեսում (թիվ 5)։ Մնացյալ ամքող նյութը այլևսայլ պատճառներով առ այսու անտիպ է։ Ինչևէ՛ իսկ իմ «Ղամշենցիները՝ ծանր և անծանոր» հոդվածը հրատարակելու համար պիտի երախտագիտությամբ հիշեմ «Գարունի» գլխավոր խճագիր Անժիկ Ղակորյանին և պատասխանատու քարտուղար Լևոն Անանյանին, նաև գրաքնիչներին, ովքեր ընդկրկեցին և թեև կրծասումներով, այնուամենայնիվ լույս տեսավ ին հոդվածը, և շատ լայն արձագանք գտավ։ Դրան մեծապես նպաստեց նաև այն, որ «Գարունն» ուներ 51 հազար տպագրանակ։ Սկիութքը ևս լայնորեն արձագանքեց, որովհետև շատ-շատերի համար նորություն էր, որ ԽՍՀՄ տարբեր մասերում կային հայկական դպրոցներ, որոնք գրկաված էին ուսուցիչներից ու դասագրերից, որոնք իրար հետևից փակվում էին, այնինչ Ղայաստանն իր Սկիութքահայության հետ մշակութային կապերի կոմիտեով, «Ղայենիքի ծայն» թերթով, «Սովետական Ղայաստան» ամսագրով, ռադիոհաղորդումներով, իր ողջ քարոզչամեքենայով, պարբերաբար Սփյուռք գործուելով երգի, պարի, թատերական խճերով, մտավորականներով հայապահանության կոչ էր անում, նույնիսկ օվկիանոսից այն կողմ դասագրքեր ու հայրենական արտադրության «Կոմիտաս» դաշնամուր-

Աեր էր ուղարկում, իսկ հարևան հանրապետություններում հայկական դպրոցները փակվում էին:

Հողվածն արտաստեցին Փարիզի «Յառաջ» (1983թ., Վետրվարի 12-13, 15, 16), Բեյրութի «Զարթօնց» օրաթերթերը (1983, մարտի 1-11), այլ թերթեր, նրան անդրադան Բոստոնի «Պայքար» շաբաթաթերթը (1984, նոյեմբերի 17) և այլ թերթեր, բայց, հասկանալի պատճառներով, հայաստանաբնակներին հասու չեր Սփյուռքի մանուլը: Իսկ վերոնշյալների մասին ես իմացա, քանզի ստիպված էի գրաբնիշներին պատասխան տալ, թե արդյո՞ք ես եմ իմ հողվածը Սփյուռք ուղարկել, թե՞ նրանք են ինքնուրույն արտաստեղել, և ինչպե՞ս է «Զարթօնքում» ավելացել «Ուղեգրական նօթեր «Ներքին» սփիլորքն» ենթավերնագիրը, քանզի Խորհրդային Միությունում ապրող հայերդ հանարկում էին իրենց հայրենիքում բնակվողներ և սփյուռքահայեր չին: Ասացի, որ խմբագրությունն է ավելացրել, բայց այդ օրերից ցայսօր շրջանառության մեջ մտավ «Ներքին Սփյուռք» եղոր:

«Գարունի» գլխավոր խմբագիր Անժիկ Դակորյանն իմ հոդվածը կից գրությամբ ուղարկեց ՇԽՄՇ բարձրագույն և միջնակարգ մասնագիտական կրթության նախարար Լյութվիկ Ղարիբջանյանին: Ծուռով ստուգվեց նախարարի պատասխանը. «...Դայտում ենք, որ «Գարունի» ահազանգից հետո մեր մինիստրությունը ՈՍՖՄՇ լուսավորության, Վրացական ՍՍՇ բարձրագույն և միջնակարգ մասնագիտական կրթության մինիստրություններին համապատասխան նամակներով հայտնել է նման կադրերի պատրաստման անհրաժեշտության և կոռուպցիան կարգով նրանց պատրաստման հարցում իր հանձանականության մասին»: 1983-84քթ. ուստարվանից սկսյալ Երևանի Խ. Արովյանի անվան հայկական և Վ. Բյոյուսովի անվան ուսուաց և օտար լեզուների մանկավարժական ինստիտուտներում (այժմ՝ համալսարաններ) 13 առարկայի գծով 30 արտամբորդային տեղ հատկացվեց Արխագիայի հայկական դպրոցների շրջանավարտներին, իսկ հաջորդ ուստարվանից՝ Ուստովի մարզին տարեկան 2-ական (հայոց լեզու և գրականություն), Վրասնոդարի Երկրամասին՝ 5-6-ական, իսկ Արխագիային՝ 32-ական տեղ: Եվ տարիներ շարունակ մեր բազմաթիվ հայրենակիցներ հնարավորություն ունեցան իրենց կրթությունը շարունակել Հայաստանում և որպես ուսուցչներ վերադառնալ հարազատ դպրոցներ:

Պաշտոնական գրություններն ու հոդվածի առթիվ տարրեր վայրերից գրված նամակները հրապարակվեցին «Գարունի» 1983թ. 9-րդ և 1984թ. 6-րդ համարներում:

Թենայի մասին կարելի է էլի գույ, իհշել տարբեր դիպվածներ, բայց բավարարվենք այսքանով, և ուղղելով նախորդ տպագրության սրբագրական սխալները, ընթերցողներին ներկայացնենք մեր «Համշենցիները՝ ծանոթ և անծանոթ» հիդվածը:

ՀԱՄԵՆՑԻՆ ԾԱՆՈԹ ԵՎ ԱՆԾԱՆՈԹ

Ա ուերի օդանավակայանում ինձ
դիմավորեց Անդրանիկ Զեյ-
թունյանը: Միասին պետք է շր-
ջներ Կրասնոյարի Երկրամասի հայկա-
կան բնակավայրերով, տասնինհնգ-քսան
օրվա ընթացքում ծանոթանանք Հայկա-
կան ՍՍՀ-ից շուրջ երեք անգամ մեծ Երկ-
րամասում սփռված հայությանը: Երբու-
յին Երկար է. ծովափնյա խճուղով պետք է
հասնենք մինչև Տուապսե, ապա խորս-
նանք դեպի Երկրամասի սիրտը և հայկա-
կան գյուղերով դրւու գանք Մայկոպ:

Սեպտեմբերյան արևով ու լուսով
ողողված օրեր են: Դեռ չեն սկսվել
«անձրևային շաբաթները», իսկ արդա-

Վայրերում բացվել է Վարէջ ծաղիկը: Բացուշ, բաց-մանուշակագույն, դողդոջուն թերթիկներով այս եթերային ծաղիկն ազդարարում է աշնան գալուստն ու լեռներից իշնելու ժամանակը. այստեղից է անուն՝ Վարէջ:

Համշենցիների երգարվեստին ու պարարվեստին ծանոթանալու համար գնում ենք [Արխագիայ]՝ Գանդիհաղի: Այստեղ՝ հայկական դպրոցի դահլիճում են փորձեր անում «Հօնչէծիկ» երգի-պարի ազգագրական անսամբլի անդամները: Մինչ նրանք կիավաքվեն, շրջում են բակում: Քիչ հեռու մանկապարտեզն է, նայում խաղացող մի քանի տասնյակ երեխանե-

Չափազանց կենսունակ է այս բարբառը, որը հնչում է մեր ժողովրդի կազմավորման արշալուսից սկսած: Ակադ. Արարատ Ղարիբյանի Վկայությամբ, Արաքիլիդի, Ակնի, Սեբաստիայի և Չափնզարակիսարի բարբառների հետ միասին, հնդկութական սկզբնաձևին մերձ բարբառներից է: Նրանով խոսում է Աև ծովյարեսեյան ափերի, Աբրամյանի ու Կրաս-

Նոդարի Երկրամասի ողջ հայությունը, բայց չէ՞ որ նրանք բոլորը համշենահայեցնեն:

Դպրոցի դահլիճից երաժշտության ձայն է լսվում, ուրեմն արդեն հավաքվել են «Հրմշեծիկ» պարի խճիք անդամները։ Կրասնոդարի երկրանասի Աղերի և Արխագիայի Գագրայի շրջաններից եկած քառասուն տղամարդ ու կին շուրջապար են բռնել։ Սահակ Քոչքոնյանը հազիվ է երևում Համշենի մեծ դիլի Ետսկից, Անդրանիկ Զարունյանն ու Արտավազդ Խաչարյանը ինքնամոռաց նվազում են քանաչաները։

Ծարունակությունը՝ 2-րդ էջում

Մենք մի սենյակ ունեինք: Երկու նման լողաբար կտորին: Հայրիկին, իր երկու որդիների՝ Դավարոսի և Սիհարոնի հետ այդտեղ տեղապորտինք: Իսկ Ազմաստն ու ես, երկու փոքրիկներիս հետ կից հատվածում մնացինք: Երեմն սենյակից ծայներ էին լսվում:

-Հայրիկ, կիշե՞ս...

-Ղազարոս, կիշե՞ս...

Մինչ կեսպիշեր հայր ու որդի գրուցում էին: Իշխան զյուլը էր Վերակենդանացել: Այդ քաղցր հուշերից հետո ամեն մեկն իր գլխով անցածն էր պատմում, լրելով ամենադաժան եղելությունների մասին: Հատկապես Դավարոսը չէր ասում այն, ինչ ես, մենք բոլորս, պետք է ինձնայինք 2010 թվականին, երեք բացակայությամբ, երբ Փարիզից ինձ հասներ նրա «Հշատառակարանը», և երբ ես կարդայի ու հասկանայի՝ ևս մի այդուս, Եղեռնի երկաամբ պատին: Հայրուրանյա պատին:

Սիհարոնը, փոքր որդին, գիշերային գրուցների ունկնդիրն էր: Նա շատ խորն ապրեց այդ ցնցող հրադարձությունը: Վերջապես նա հնարավորություն ունեցավ ասելու՝ Եղբայր: Մի քաղցր քառ, որ երեք բարձածայն չէր արտասանել: Եվ՝ ունկնդիրը եղավ իր հոր և մեծ եղբոր գիշերային երկար գրուցներին:

Իսկ ցերեկներ...

Տասը օր Դուկաս Խաչատրյանի տան դուռը, ինչպես ժողովուրդն է ասում, դարձել էր ջաղջի դուռ: Գալիս էին Դավարոսի ընկերները, ովքեր տարիներ առաջ էին ներգաղթել Հայաստան: Նրանք հարցուիրում էին անուն Փարիզի իրենց ընկերներից, բարեկամներից: Գալիս էին հայրիկի ընկերները, մեր հարևանները, ազգականները: Համարյա ամեն օր մեր սեղանի շորջ մեկ կամ երկու անձանոյ էին նստած լինում: Հատկապես մեկը, բեղերով, խոշորակազմ մի տղամարդ: Նրանց գնալոյն հետո պարզվում էր, որ այդ մարդիկ անձանոր էին թե Դավարոսին, թե մեր ընտանիքի անդամներին:

Տարօրինակ մի բան էլ բացահայտվեց: Դավարոսի գալու օրվանից մեր տան դիմացի այգում, պահակի նման մի մարդ էր կանգնում, ուշադիր հետևելով գնացող եղողներին: Մեզնից առաջ այդ բանը հարևաններն էին նկատել:

Կապիտալիստական երկրից գրուաշրջիկներ էին եկել, Ֆրանսիայից առաջին խումբը... Ի՞նչ իմանաս, ի՞նչ կարող էր պատահել:

Այնուամենամիվ, ոչ տանը, ոչ էլ դրսում հսկողությունը չխանգարեց, որ մեր քանազին հյուրը, տասը օրը, ինչպես գիշերները, այնպես էլ տեսարժան վայրերն այցելելուց հետո, մեր տանը անցկացնել:

Ներողամիտ եղեք, որ հոր և որդու բացահայտական մնջ ներթափանցեց Վերոհիշյալ ցավակի իրողությունը: Չե՞ որ տասնամյակներ շարունակ այն եղել էր մեր կյանքի անքակտելի մասը: Սովորի ամենատես աչքը ամենուր էր թշնամի որոնում:

...Լուրջ հասել էր նաև Ավետիք Խաչակյանին: Ասում են, թե ծերունազարդ բանաստեղծը շատ էր հորդվել ու արտասկել:

Ասել էր՝ «Հայ ժողովուրդ, սա՞ է ի լինելու քակատագիրը»:

Ասել էր՝ «Նորից Վերեբու թարմացան»:

Իսկ ես համոզված եմ, որ սրտի ցավով ասած կիխին նաև՝

Քույրիկ, սաս, ո՞րն է ճամփան Բինգուի...

Հոր և որդու հանդիպումից մի լուսանկար է մնացել, շատ խորհրդանշանական լուսանկար:

Հայրիկն իր որդուն տարել էր համալսարանը ցոյց տալու: Սև շենքը: Բոլոր հարկերը, դահլիճները, լաբորատորիաները տեսնելուց հետո, միասին իջել էին բակ, որտեղ հուղարկավորված էր Հակոբ Մանանյանը, առաջին ռեկտորը:

-Ղազարոս, ուզում եմ իմանաս, որ նա շատ մեծ մարդ էր, բարի էր, գրուցաւեր էր: Իմացի, համալսարանի հիմնադրման համար նա մեծ գործ է արել: Իսկ ինձ, ծանր օրերին միխարել ու սիրու է տվել: Եկ, տղաս, Սիհարոն թող մեզ լուսանկարի շենքի դիմաց, 1922 թվականից մինչև օրս ոչ թե երկորդ, այլ իմ առաջին տունն այս է եղել:

ՆՎԱՐՈՂ ՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Այս տարվա հունիսի վերջին Երևանում էր Արխազիայի Կավակլուղ (Ազգարակ) գյուղի հայկական դպրոցի տնօրին Շամիրամ Քեսյանը: Նա 1982թ. ավարտել է Երևանի պետական արտադրամական բակուլտետը. 30 տարի անց պիտի հավաքվելն նախկին համակուրսեցիներով: Հայաստանը տեսնելու համար նրա հետ եկել էր նաև Կավակլուղի գյուղապետ Անդրանիկ Քեսյանի դրսադրը՝ դպրոցի մաթեմատիկայի երիտասարդ ուսուցչությունի Ավարդ Քեսյանը: Շամիրամի հետ նրանք եղել էին Սրբ: Էջմիածնում, Նորավանքում, Գառնիում ու Գեղարդում, Սևանում, Սարդարապատում, հասել էր այցելել էին մինչև Տաթև, Եղանակարերու Եղանակարը, Մատենադարանը: Ավարդն անշափ տպավորված էր, նա չէր պատկերացնում, որ Հայաստանը այդքան շատ չքնար վայրէր կան:

Շամիրամին վաղուց եմ ճանաչում, որպես հայկական դպրոցին իր կյանքն անմնացրող նվիրած մանկավարդ: Երևանի պետական արտադրամական ավարտելուց հետո եղեք տարի աշխատել է Գագրայում՝ 1 տարի հայկական դպրոցում, 2 տարի մեթոդիստ ժողորթամանում: Այսուհետև 27 տարի հայրենի գյուղի դպրոցում է աշխատում, որից 17 տարին՝ տնօրին:

Կավակլուղ գյուղը 1907թ. իմանել են թուրքական հարստահարությունների պատճառով Տրապիզոնի նահանգից արտագաղթած համշենահայերը: Կարուցել են դպրոց ու եկեղեցից: 1930-ական թվականներին ստալինյան թուրքություններն ու արտոր կավակլուղիներին և չեն շրջանցել: Երկորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին գյուղից 345 հոգի է մեկնել ռազմաճակատ: Նրանցից 172-ը զոհվել է:

1949 թ. գյուղը Վերանվանվում է Ազգարակ: Կրաց-արխազական պատերազմից մի քանի տարի անց կարծես արտագրող դադարեց, բայց իման կրկն բնակչության թիվը կրամատվում է: Կարծում էն դպրոցը ու եկեղեցին: 1949-ը գյուղը վիճակում է աշակերտությունների և շենք շրջանցել: Երկորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին գյուղից 345 հոգի է մեկնել ռազմաճակատ: Նրանցից 172-ը զոհվել է:

1949 թ. գյուղը Վերանվանվում է Ազգարակ:

Ազգարակ պատճառով է, արդեն 2011-12 ուսություն առաջին անգամ առաջին դասարան չունեցանք, դրա նախորդ տարում կար 2, դրանց առաջ 4 առաջին դասարանցի:

-Իսկ որքա՞ն է աշակերտություն ընդհանուր թիվը:

-Ամբողջ դպրոցում տվյալում է 35 աշակերտ: Նախկինում՝ տասնամյակներ առաջ եղել է տարի, որ 600 աշակերտ է եղել, իման՝ 35:

-Բայց հազար բնակչի համար էլ է 35-ը շատ քիչ, մյուս երեսուներու որոշում:

-Ասացի, որ գյուղում շատ են թոշակառուները: Գյուղի ներքևում՝ Պատարակի շրջանում, կամ մեկ ուղիղ հայկական է, Վերադարձնում են իման, օտարակին Կավակլուղ անունը, ինչը շատ բողքների տեղիք է տալիս:

Գյուղին և դպրոցին «Զայն համշենական» անդրադարձ է երկու անգամ՝ 2006 թ. N7-8 և 2008 թ. N1-3 համարներում: Շամիրամ Քեսյանը, թեև Հայաստանում վազավորի մեջ էր, բայց հազարամիտ աշխատավոր էր այս գյուղում:

-Ասացի, որ գյուղում շատ են թոշակառուները: Գյուղի ներքևում՝ Պատարակի շրջանում, կամ մեկ ուղիղ հայկական դպրոցների ներկայական ավելի քիչ գիտեն, քան անյալի:

-Խոստանում եմ թղթակցել և մյուս դպրոցների ուսուցիչներին էլ հորդորել:

-Ապասում ենք:

Զրուցեց
Ս. ՎԱՐԴԱՅԱՆԸ

բայց ի տարբերություն Արխազիայից և Կրամանդարի երկրամասից եկող-գնացող շատերի, ժամանակ գուավ այցելելու բերդի խմբագրություն՝ հետո Արխազիա թերթը տանելու և բաժնելու համար: Բնականաբար, այս անգամ էլ նրա հետ գրուցի թեման նույնն էր:

-Ինչպիսի՞ն է վիճակը գյուղում, արտագաղթ կա՞:

-Կրաց-արխազական պատերազմից մի քանի տարի անց կարծես արտագրող դադարեց, բայց իման կրկն բնակչության թիվը չի ազդում այսպիս այցելելու կան:

-Իրքա՞ն բնակչի կա գյուղում:

-Կարծում են մոտ հազար հոգի կիխին: Մնացել են հիմնական

ՀԱԿՈԲ ԶԱՔՐՅԱՆ

ՈՎՔԵՐ ԵՎ ԻՆՉՈՒ ՀԱՅԱՏՅԱՑ ՏԱԿԱՆՔՆԵՐԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԾԱԳՈՒՄ ԵՆ ՎԵՐԱՎՐՈՒՄ ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ

ժողովական լուրջացամբ։
Ժողովական կողմէն կիրար չի ասել.
«Գոյ, սիրտը դող»։ Այլ կերպ, որքան էլ Հայոց ցեղասպանությունը ժխտելու առումով թուրքայում հասարակությունը նախանձելի համերաշխության մեջ լինի պետության հետ, այնուամենայնիվ, եւ պետական իշխանությունները, եւ առ այսօր մարդասպանով հիացող ժողովական զանգվածները հիգու խորքում գիտակցում են իրենց չարագործությունը եւ դրանից բխող հանցագործի հոգեբանությունը ճնշելու անկարողությամբ հայերի վրա են չարանում եւ լցվում հայատյացությամբ։

Երկրում դա հետեւողականորեն խրախուսում է հանցագործի այդ նույն հոգեբանությամբ տառապող թուրքական պետությունը: Թուրքիայում հայատյացության խրախուսման մեջ չարանենգ կեցվածքով աչքի են ընկնում սաբարայական տականքները, այսինքն՝ սալոնիկյան ծագումով առերեւոյթ իշլամ ընդունած հրեաները:

Մարմնը, գրավելով ի սկզբանե ազդեցիկ դիրքեր թուրքական պետական կառույցներում, Հոլոքոսթի բացահիկությունն ապահովելուց, Թալեաթի, Ենվերի, Զենայի պես արյունաբրու գազաններին պաշտպանության տակ առնելուց զատ, որոնք նույնպես սարքաբայական էին, հայատյացությունը խրախուսելու միջոցով մշտապես փորձել են ճարդասպան թուրք հրոսակի ագրեսիվ նկրտումներն ուղղել այդ ժողովորդի վրա, որպեսզի հետևաբեմից շարունակեն կառավարել այս լուծու հրոսակելիք:

Թեեւ Վարչապետ Էրդողանի խլամանես «Արդարություն Եւ բարգավաճում» կուսակցության հշխանությունը երկրում խարարել է սաբաթայական չարանենգ տականքների տամայակ տարիների վաղեմությամբ անդորրը, սակայն հայատյացությունը մնացել է անփոփոխ: Դա տարբեր դրսեւորումներ է ունենում, իսկ դրսեւորումները հետապնդում են տարաբնոյթ նպատակներ: Այս նպատակներից է այս կամ այն պետական, քաղաքական գրոժին հայկական ժառանմ Աթուարեն մեր

զամ օսպու զգացմակիր պիտի-
ցով Վարդաբեկելը:

Դրա թերեւս ամենացայտուն
օրինակը նախազահ Աբրուլլա
Ջուլի մորը կանայականորեն
հայ դարձնելն էր, ընդ որում՝ դա
անում էր ժողովոդահանրա-
պետական կուսակցության
պատգամավորը, ունենալիով,

Ո՞րն է դրանում սարս
ըստ իվանական շրջանակնե-
րի, սաբարյալկան ծագումը
ժամանակին հայ են դարձել
«գորշ գալյերի» առաջնորդ Ալ-
փարսլան Թյուրքեց կոչեցար
մարդասպանին, ինչպես այնու-
հետեւ դարձրին այս ոհմակի
քաղաքական կազմակերպու-
թյան Ազգայնական շարժում
կուսակցության ներկայի ղե-
կավար Ղեկար Բահչելիին, որ-
պես իմանափորում մատնացույց
անելով վերջինի Կիլիկիայի Եր-
բեմնի Սիս քաղաքում Քոզա-
նում ծնված լինելու հանգաման-
քը:

«Հայ» դաշնալուց չեր խուսափել նաեւ նախազահ Ահմետ Սեղերի խորհրդատու, քեմալական ազգայնականության զաղափարախոս եւ «Էրգեներոն» ահաբեկչական կազմակերպության հիմնադիր, հայտնի սարթայական հիլիան Անջուռիք մայրը։ Հինա արդեն հայկական ծագում են Վերագրում Բանվորական կուսակցության առաջնորդ, «Թմալեաթ փաշա» կոմիտեի հիմնադիր Դոդու Փերինչեցին եւ Հրանտ Դինքի սպանության գլխավոր կազմակերպիչ պաշտոնաթող գեներալ Վելիքունիքի։

Սրանք երկուսն էի, որպես
հիմնադիր կազմի անդամ, կա-
լանված են «Էրդենեքոնի» գոր-
ծով։ Սրանց այսպես կոչված
հայկական ծագման մասին
«Մանկահավաք. բանակներին
Վերջին ճակատամարտը» հա-
մատեղ գրում գրել են «Թարու-

ֆի» հեղինակներ Մեհմետ Բարանսուն եւ Թունջայ Օփչինը ըստ որոնց «Փերինչեքը ծննդութերզնկայի Ավշարա գյուղից է որտեղ ժամանակին ապրել Փերինչօղուլլարը գերդաստանը, իսկ Թյուչուքը հայերեն գիտեր, թեև նրա ծննդավայրուն ոչ մի հայ չի եղել: Նա ասել է, որ հայերենը սովորել է հարեւաններից:

Ի դեպ, Փերինչօղուլլարը կոչեցյալ ստահակները չեն կարող որեւէ առնչություն ունենալ հայության հետ, բայց հայկական ջարդերի հետ ունեցել են որովհետեւ պանթուրքիզմի հիմնադիր Զիա Գյոքալիի ազգականներն են: Երբ Վերջինը Հայոց ցեղասպանության կազմակերպման եւ իրականացման մեղադրանքով 1920-ին արտորվեց Մալթա, նրա ազգականները այս մարդասպանի հետ ազգակցական կապը կորցնելով նկատառումնվ ստացել են Փերինչօղուլլարը ազգանունը Քանի որ Գյոքալին ինքը ոչ թուրդ է, այլ քրդական իրենաւուստի սաբարայական պետք լինեն Վերջիններս: Դա Վերաբեր որում է նաև Դողլո Փերինչեքին:

Ինչ վերաբերում է Վելի Թյուզու չուքին, ապա նրա հայերե հմանալը ամենեւին էլ հայ լինեցի Ենթագրում: Ըստ Երևոյշի գործի հեղինակները սրան հայ կական ծագում են Վերագրում ցույց տալու համար, որ «Երգե նեքոնի» գործով դատապարտ վողներով ոչ թուրքերն են միանալու

որպեսզի պաշտպանության
տակ վերցնեն ամբաստանյալ-
ներին:

Եղել են դեպքեր, երբ հայկական ծագում են վերագրել նույնիսկ ցեղասպանության գլխավոր կազմակերպիչ Թալեաթ փաշային: Դա գլխավորապես արել է «Երգենեքրնի» գործով կալանված արոֆ. Յալչըն Քյուչուքը, թե Թալեաթը հայ էր: Մինչդեռ ինքը թուրքական զինված ուժերի նախկին պետ Յաշար Բոյուրանը ի ազգականներից է, որի հրեական ծագման մասին դեռեւս պաշտոնավարձան տարիներին է գրվել:

«Թարոաֆի» վերոհիշյալ համահելինակներն ել Յալչըն Քյուչուքի մասին գրել են. «Յալչըն Քյուչուքը ծագումով հրեա է: Նրա մնջ հայրը Ֆրանսիական զորքերի հետ համագործակցելու մեղադրանքով ամբաստանվել էր հայենիքի դավաճանության մեջ»: Վերջին օրինակը ցույց է տալիս, որ թուրք գործիչներին հայկական ծագում վերագրելու դրսերումները սուսկ վերջիններիս կարկարեկելու նպատակ չեն հետապնդում, այլեւ դրանք որպես հայտյացության դրսերում աղավաղում են նաեւ Հայոց ցեղասպանությունը: Իսկ աղավաղման առաջամարտիկի դերը պատկանում է Թուրքիայում հետզիտ դիրքերը կորցնող սարաթաւան տականին:

«Ազգ», 19 մայիսի, 2012 թ.

ԹՈՒՔԻԱՅՈՒ ՏԱՐԵԿԱՆ 60-70 ԻՄԼԱՄԱՑԱԾ ՀԱՅ
ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄ Է ԻՐ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԿՊոլսի Հայոց պատրիարքական մարդիանուու փոխանորդ Արքանը «Ermenihaber.am»-ին հայտնել է, որ մինչև 1914թ. Օսմանյան կայսրության սահմանների մեջ պատրիարքարանի ենթակայության մերքը եղել են 2170 եկեղեցի և շուրջ 2000 դպրոց: Բայց հետազոտում՝ հանրապետական Թուրքիայի ժամանակաշրջանում գործող եկեղեցիների թիվը նվազել է 45-ի (32-Ակունքի խմբ.), դպրոցներին՝ 13-ի (16-Ակունքի խմբ.): Գործող են համարվում բոլոր այն հայկական եկեղեցիները, որոնք տարվա մեջ թեկուց մեկ անգամ բացում են իրենց դռները պատարագի առաջ:

«Հայ առաքելական Եկեղեցուց դուրս ունենք նաև հայ կաթողիկէ համայնք (2000 մարդ), հայ բողոքական համայնք (500 հոգի): Իսկ առաքելական Եկեղեցու հետևորդների թիվը Թուքայում հասնում է 70.000-ի: Մենք ակտիվ գործող համայնք ենք, Թուքայի մյուս ազգային կա. հոգևորականների թիվը շատ քիչ է (22-23 հոգի):

«Մենք այսօր Դիարքեքիրի Եկեղեցին չենք կարողանում նորոգել-վերջացնել: Մի Եկեղեցու վերականգնման համար անհրաժեշտ է մոտավորապես 1մլն դոլար: Եթե անգամ 500 Եկեղեցի վերադարձնեն մեզ,

Կեսարիայի Ար. Գրիգոր Լուսավորիչ Եկեղեցի

այդ ամենի վերանորոգման համար կպահանջվի մեկ միլիարդ դոլար: Բայց մենք ոչ միայն այդքան գումար չենք կարող ապահովել, այլև անգամ պահակ չենք կարող կարգել բոլոր այդ եկեղեցիներում: Թեև աետությունը վերանորոգելուց հետո եկեղեցին օգտագործում է որպես թանգարան կամ, ասենք, մշակույթի տուն, այնուամենայնիվ մենք համարում ենք որ եկեղեցին փրկվեց ավերակ մնալուց և վերջնական

Կործանվելուց:
«Ermenihaber.am»-ի այս
հարցին, թե իսլամացված հայե
ռից կան այնպիսիք, ովքեր
իրենց հայկական և քրիստոնե
ական ինքնությունը վերա
կանգնելու համար դիմում են Կ
Պոլսի պատրիարքարան, ար
քեպիսկոպոսը պատասխա
նեց.

«Այս հայերը, որոնք կարող են վաստել ներկայացնել, որ հայկական ծագություննեն, որ իրենց արմատը հայ

Կական է, ես ամսիջապես ընդունում եմ: Նա 6 ամսվա դասընթաց է անցնում քրիստոնեության, մկրտության և հայ լինելու մասին: Այսուհետև անձնաթուղթը պաշտոնապես փոխել եմ տպիս, որտեղ նշվում է որպես քրիստոնյա, ապա մկրտվում է և դաշնում հայ եկեղեցու անդամ: Տարեկան մոտ 60-70 հոգի այդ կերպ վերականագնում են իրենց հայ քրիստոնյացի ինքնությունը»:

Հիշեցնենք,որ Պոլսի հայոց պատրիարքարանը Հայ Առաքելական Եկեղեցու նվիրապետական արոռներից է՝ հիմնված 1461թ.: Աթոռանիստը Գումզափոխի Սր. Աստվածածին Մայր Եկեղեցին է: Առաջին պատրիարքը Եղիշ է Հովսակիմ Եպիսկոպոսը (1461-78թթ.): Մինչև օրս Եղիշ է 84 պատրիարք: Սկզբնական շրջանում սուլթանն է նշանակել պատրիարքին: Ներկայում Պոլսու հայոց պատրիարքն ընտրվում է համայնքի ներկայացուցիչների պատգամավորական ժողովում:

Սերգեյ Վարդանյան
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության
և ազգագրության ինստիտուտի
գիտաշխատող

Աերջին տասնամյակում թուրքայում իրար են համշենցի երգիների թողարկած խոտակավառակները, որոնցում կան նաև իրենց մայրենի Հանձնի բարբառի խոփայի խոսվածքով երգեր ու խաղիներ (մնիներ): Եվ որքան էլ զարմանալի է, առաջին համարձակ քայլը արել են ոչ թե համշենցիները, այլ այլազգիները. իմ տվյալներով առաջինը մեծ բեմից խոփայի խոսվածքով երգ է հնչեցրել ազգությամբ զագա հանրահայտ երգչուիկ Ջուլեյիա Օրթաքը, 1997թ. Անկարայի հիպոդրոմում՝ համերգի ժամանակ, հսկայաքանակ հանդիսատեսի առաջ: Երգը կոչվում էր «Սէկդա չա» (Մէջ արքան մէջ ալ արքան), բայց այն համշենցիների ժողովրդական երգերից չէր (ոչ մեղեդին, ոչ խոսքերը), պարզաբեր Ահմեթ Չուբաչը բանաստեղծությունը թարգմանվել էր:

Առաջինը համշենցիների ժողովրդական երգ խոփայի խոսվածքով, լազ հանդիսատեսի համար հնչեցրել է ազգությամբ լազ, թուրքայում շատ սիրված, վաղամեռիկ երգի թագամ քոյունցուն: Նրա և լազ ընկերների «Չուլաշը բերեփին» (Ծովի երեխաներ) վոկա-գործքային խմբի 1998թ. թողարկած «Իգզա» (Քայլում է) խոտակավառակներ ընդգրկված էր նաև համշենցիների «Քա թուն մի՞ թա խընդաս օչ» ժողովրդական երգը: Խոտակավառակի հաջողությունը համարձակություն է հաղորդում համշենցիներին: Եվ կրկին զարմանալի է, որ համշենի բարբառով սկսում են երգել ժագումով Ուղեկի նահանգից, Ստամբուլում բնակվող երգիներ Գյորիհան Բիրբերն և Այշենուր Քոյլիկարը, որոնք այդ բարերած չփոխեն, թեև նրանց ծնողները որոշ չափով համարել են: Նրանք երգում են խոփայի համշենցիների երգերից: Այնուհետև իրենց խոտակավառակները թողարկեցին բարբառ լազ իմացող, խոփայից Ստամբուլ տեղափոխված երգիներ Հերմեթ Արչիեքը, երսին Զելիքը, Այդողան Թոփալը, Նուրջան Նուրջանընը, Ալբան Զիկելեքը, Էրուալ Այդընը, Յաշար Քարաօսմանովուն և ուրիշները: «Մէկուսէ» (Մեր լոյսը), «Քէրմագ» (Ճերմակ) և «Կարմատ» խմբերը ևս իրենց երգացանկում հայրենի խոսվածքով երգեր են ընդգրկել: Պիտի նշեմ, որ վերոհիշյալ բոլոր երգիների խոտակավառակներում հաճախ լինում են մի քանի լեզուներով երգեր, հիմնականում թուրքերն, լազերն, վրացերն, հայերն (Հանձնի բարբառով): Երբեմն նաև համշենցիների թուրքերն հորինած ժողովրդական երգեր ու խաղեր (մնիներ):

Քանի որ այս խոտակավառակներում ընդգրկված են ժողովրդական երգարկեստի ու բանահյուսության ննուշներ, նաև եղերեղեր (ողեր), ուստի այսուհետև մեր ընթերցողներին կծանոթացնենք այդ երգերը, կից գրական արևելահայերեն թարգմանությամբ: Այս անգամ ներկայացնում ենք Գյորիհան Բիրբերնի նոր խոտակավառակներ՝ «Բուլութարըն գյոյգաշը» (Ամպերի արցունքը) տեղ գտած «Չուրփիջինտ ախչքէնին» երգը: Չուրփիջի գյուղը Արդիվինի նահանգի խոփայի զավառուն է, նոր անունն է Յոլդեր: Գյորիհան Բիրբերնի նախորդ 3 խոտակավառակների երգերն ու թարգմանությունները իրատարակել ենք «Չայն համշենականի» 2006թ. N3-4-ում և 2008թ. N11-12-ում, ինչպես նաև մեր «Կրոնափոխ համշենահայերի բարբառը, բանահյուսությունը և երգարկեստը»

(Երևան, 2009) գրքում (էջ 211, 228, 229):

Հաջորդ երգից ծնունդով խոփայի, ստամբուլական Յաշար Քարաօսմանովին է, որի «Ուաքանի» և «Սալընջար» (Ճոճք) խոտակավառակներում լազերն, վրացերն, թուրքերն երգերի կողքին կան նաև մի քանի երգեր խոփայի խոսվածքով, որոնցից 2 երգ՝ «Էլրն ի Վէր էրօք», «Գարմի դօչ» և 1 եղերերգ՝ «Քարա», կից թարգմանությամբ ներկայացնում ենք այս համարում: «Հետազայտում Յաշար Քարաօսմանովու (Բիզիմ Յաշար) հնչեցրած երգերին էլի կանդադարանանք:

Տպագրում ենք նաև մեր գրաւած երկու գրույցները: «Քէլօխ չունուղին հէքիյայի» քանից ավելի տարբերակ 19-րդ դարից սկսած գրաւածի է տարբեր վայրերի հայերից. այդ մասին մենք կանդրադարանանք առաջիկայում: Սյուսը՝ «Փէխնուն փօնօցն» է. հիշեցնենք, որ նախորդ համարում ևս ներկայացրել էինք փերիների մասին մեկ գրույց: 1818թ. Մինաս Բժշկյանը շրջագայելով Սև ծովի ափերով, իր «Պատմութիւն Պոնտոսի ...» (1819) գրքում գրում է, որ Ուղեկի «այլազգներն աւելորդապաշտ ըլլալով այնչափ կը վախճան դիւէն, կամ Փէրին, որ ամենին գիշերը դուրս չեն ելլեր» (էջ 94): Մոտ 200 տարի հետո կատարած մեր գրաւումները վկայում են, որ համշենահայերի շրջանում ևս տարածված են եղեւ փերիների մասին գրույցները և նույնիսկ այսօր մարդիկ վախենում են այդ աներևույթ ոգիներից: Պիտի նշեմ, որ վերոհիշյալ բոլոր երգիների խոտակավառակներում հաճախ լինում են մի քանի լեզուներով երգեր, հիմնականում թուրքերն, լազերն, վրացերն, հայերն (Հանձնի բարբառով):

Չուրփիջինտ ախչքէնին

Չուրփիջինտ ախչքէնին
Գարմի քուրբա հաքնի գուն,
Մէջի ու դէսնուն անա,
Ցախուդն ի Վէր փախչի գուն:

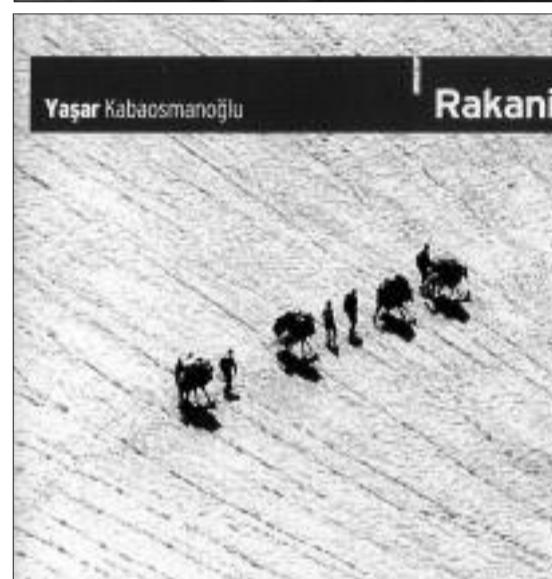
Քա, ի՞նչ աղավ քէգիի,
Քաղուց, քաղուց փութ գէնէս,
Հարա հէդրս էդող էր,
Հօդա դադէն ի՞նչ գէնէս:

Ասիմ, ասիմ, ի՞նչ ասիմ,
Քա, յէս քէզի ի՞նչ ասիմ,
Ցէս արանչ, թուն հէդէվանց,
Խերիսէրալով քադ, գասիմ:

Խոսքի և երաժշտության
հեղինակներն անհայտ են:

Չուրփիջի աղջիկները (թարգմանություն)

Չուրփիջի աղջիկները
Կարմիր գուլպա են հագնում,
Մէջ որ տեսնում են,
Անտառն ի Վէր փախչում են:

Քա, ի՞նչ եղավ քեզ,
Թաքուն, թաքուն նայում ես,
Հապա հետս գալու էր,
Աղտեղ ի՞նչ ես անում:

Ասեմ, ասեմ, ի՞նչ ասեմ,
Քա, ես քեզ ի՞նչ ասեմ,
Ես աղջիկ, դու հետսիկ,
Հոհուալով գայիր, ասում եմ:

Էլրն ի Վէր էրօք

Արջին դալէ վար քաշիք,
Աէ զիիքա թէրչիք,
Իս փոլոր շօք էլլոր է,
Հայդէ լէրն ի Վէր փալէ-քալէ:

Քյոչէ թութուլէ էլավ,
Ինչէտ Խարիսանտ փօրի գուք:
Ավակ լէրն ի Վէր փալէ-քալէ թութուլին գինա գունի, մօլա գուդանի,
հաց գուէնի, չոր խէմէ գունի, թաթութին գարնէնի:
Մէջ փօշա մարթ մէ գար,
թէր սադ ա, սօյ միս էփէ գուր, մածուն գունար,
անդադ գուդաքի, խէմէ գութի:
Հիմի մէր լէրինէ ջանփան ան սարնինէ էրթալ չի, մէջի ամա գիմաթի դալ ա:
Թութուլ փօրիք անա, լէրէ փօրեցաք քիանա գութ, շադ հազ գէնիք:

Մէր լէրնան քալէ դէսէվոր քարայօլին վաանինէի ողին Գյոլէչէնի ող գասիք: Անդի փութ էնս անա, Արդանութին մէր լէրինէ էնմէնամոնիք քալիդի էլլինա գուն: Ան քյալուն մէջ հաղիգին անունն ա Գյոլէչէն ա, ան ամա ան օղանն ալ Գյոլէչէն ող գասիք, թութքա անուն Յալնոցամ դալարի ա: Ավակ լէրինէ ջանփան ան սարնինէ էրթալ չի, մէջի ամա գիմաթի դալ ա:
Թութուլ փօրիք անա, լէրէ փօրեցաք քիանա գութ, շադ հազ գէնիք:

(Թարգմանություն)

«Քութուլը, մէր յայլա թարձրանալիս, Գարանութ մէջա ասում, շատ ստի ծառերով մի սար կա, այնտեղ մի հին իջևանատուն է, շատ գեղեցիկ տեղ է: Թութուլից որ վերև ենք անցնում, ինչէ Խարիսան ենք հասնում: Հնում յայլա գնալիս-գալիս Թութուլում էին մնում, դադար էին տալիս, հանգստանում էր ինքն: Մի գնչու մարդ կար, դեռ ող է, լավ միս էր եփում, մածուն էր ունենում, այնտեղ ուտուն էինք ինքն: Հիմա մէր յայլա ի ճանապարհ այս սարով չի անցնում. մեզ համար թանկագին տեղ է: Թութուլ որ հասնենք յայլա հասանք, շատ ենք ուրախանում: Հայլա գնալիս-գալիս Թութուլում էին մնում, դադար էին տալիս, հանգստանում էր ինքն: Մի գնչու մարդ կար, դեռ ող է, լավ միս էր եփում, մածուն էր ունենում, այնտեղ ուտուն էինք ինքն: Հիմա մէր յայլա ի ճանապարհ այս սարով չի անցնում. մեզ համար թանկագին տեղ է: Թութուլ որ հասնենք՝ յայլա հասանք, շատ ենք ուրախանում:

Հայրունակությունը՝ 8-րդ էջում

Սկիզբ՝ 7-րդ էջում

Մեր յայլայից գալիս երևացող Քառապղի վրայի բլրին գյոլեշենի բլուր ենք ասում: Այստեղից որ նայես, Արտանուցի մեր յայլայի ամենամոտիկ գյոլերը երևում են: Այն գյոլերից մեկի անունն է Գյոլեշեն, դրա համար այն բլրին է Գյոլեշենի բլուր ենք ասում, թուրքերեն անունը Յալնըզամ դաղլարի է»:

Կարմի դոչ

Խսա քաղէս փարցէ քաղ ա,
Չուրտ հիվոնդի թաղ ա,
Սէվիան սէվիային դալ չին,
Աս ինչքէ՞ս օնդէր քաղ ա:

Սէվիուղում, շօֆէ՞ր էս թա,
Գարմի դոչին հէ՞նն էս թա,
Չօմի քուրուք գիյէս գու,
Թաբութէր շինօ՞ն էս թա:

Խոսքի և երաժտության
հեղինակներն անհայտ են:

Կարմիր դոչ¹ (թարգմանություն)

Այս գյուղը բարձր գյուղ է,
Զուրը հիվանդի դեղ է,
Սիրածը սիրածին չեն տալիս,
Այս ինչպիսի՞ անտեր գյուղ է:

Իմ սեր, վարո՞րդ ես,
Կարմիր դո՞չն ես քշում,
Սոճիր կո՞ճն ես կրում,
Դագա՞ղդ ես շինելու:

1. Ոոչ - ամերիկյան արտադրության բերնատար ավտոմեքենա:

Բաբա

Բաբա, բաբա,
Յէ մա, յէ մա,
Ախիար, ախիար,
Լուսացավ ու մըթնցավ, բաբա,
Քէնացէր ու էգար օչ, բաբա,
Ինձի ու՞ն վար թիյէր, բաբա,
Խսա օնդէր աշխարհիս, բաբա,
Այէ, այէ, բաբա,
Քէզի մադաղ էլլիմ, բաբա,
Քէնա, քէնա ու ալի այէ, յէ մա,
Հօրութ մէշն ի վար մադաղ էլլիմ, յէ մա:
Ետքիր էլլիմ աշքնութ, յէ մա:

Խոսքի և երաժշտ.
հեղինակներն անհայտ են:

Հայրիկ (ողբ) (թարգմանություն)

Հայրիկ, հայրիկ,
Մայրիկ, մայրիկ,
Եղբայր, եղբայր,
Լուսացավ ու մթնեց, հայրիկ,
Գնացիր ու չեկար, հայրիկ,
Ինձ ու՞ն թողեցիր, հայրիկ,
Այս անտեր աշխարհում, հայրիկ,
Արի, արի, հայրիկ,
Քեզ մատաղ լինեմ, հայրիկ,
Գնա, գնա ու նորից արի, մայրիկ,
Հօրութ մեջ մատաղ լինեմ, մայրիկ,
Աշխարհ մթնեց, մայրիկ,
Գերի լինեմ աշքերիկ, մայրիկ:

ՔԵԼՈՒ ՉՈՒՍՈՂԻՆ ՀԵՔԻՅԱՆ

Չօրս էնգէր վէր քէլին, ավշինուական գյոլին ի վարան արշանէ: Եփէյի բէդէդին հէդէվ արշանէ:

Եփէյ բէդնու գուն, գէրթան-գէրթան արշանէ մաղարան փօրի գուն: Քիչ մէ բէդ գէնին, բալթի արշէ քէլիա դիյի: Ցմէր գէլի, մէշվէնուն մէգէ գասա թա:

- Շաշէր, սութթաղէ բէդ գէնիք, արշէ հիմի բարգած ա, թուս էլլի չի:

Ենշանդ մէգալէ գասա թա.

- Ենչ ինչի մէ ասիմ: Չզօնօվէ իմ օթքն զարիք, յէս մէդնում արշանէ մաղարան ի վար: Քօնի մէ մէթրո գէրթան անա, օթքն թակի գուն: Օթքն թակիմ անա, - գասա, - ինձի յէդ քաշէ գուր:

Մարթուն օթքնէն չզօնէ գարի գուն, մէդնու գու արշանէ մաղարան ի վար:

Քօնի մէ մէթրո գէրթան անա, արշանէ վասան քէնին, արշէ մարթուն ջիդան թակիմի գէնա: Թակիմի գէնա անա, մարթո օթք թակիա գու: Օթք թակիա անա, էնգէրդաքէ յէդ քաշէ գուն մարթուն: Մարթուն արշանէ մաղարացան հօնի գուն, փութ գէնին անա, մարթուն քէնին չզօնէ քաշէ աղած ունի: Ենդրուաքէ յար մէգալի փութ գէնին, գասին թա մէգալաքալի:

- Քէգ արշանէ մաղարան ի վար մէդնէլէ մարթուն քէլիսէ վասան էր թա, վասան չէ՞ր թա:
Մէգէ գասա թա՝ վասան էր, մէգալէ գասա թա՝ վասան չէր: Ենթամէ, էրթաք

գընօչէ հարցէնիք, գասին: Գէրթան մարթուն դուն ի վա, գընօչէ ցէն գունան, գասին թա:

- Ալլայիսա, քու մարթուն քէլիսէ աս արվանա վասան էր թա, վասան չէ՞ր թա:

- Ենչ ալ վասանդի շին, - գասա գընիգէ, - աս արվանա թուրշի ուդէկի չէնգան ժամէ գութ, համա քէլիսէ վասան էր թա, վասան չէ՞ր թա, չքիդիմ, - գասա:

Ասացող՝ Նաջի Թաթար, ծնվ. է 1956թ. Խովիայի զավարի Քայաքրոյ (Ճանա) գյուղում, վարորդ է աշխատում: Ասում է, որ այս գրուցք ինացէ կանուուց: «Ենչ դասը դասագան գայի, չքայի, իսա խաբարը քիդէյի»:

Գրառել եմ 2011թ. հուլիսին այդ գյուղում:

Գլուխ չունեցողի պատմությունը (թարգմանություն)

Չորս ընկեր վեր են կենում, որսորդության են գնում՝ արջ սպանելու: Բավականին պատելուց հետո արջի հետք գտնում են, գնում-գնում են արջի քարայրին են հասնում: Մի քիչ սպասում են, գուցե թէ արջը դուրս կգա: Զնեա է լինում, նրանց միջից մեկն ասում է, թէ:

- Գտէր, իզուր եք սպասում, արջը հի-

մա պառկած է, դուրս չի գա:

Այն ժամանակ մյուսն ասում է, թէ.

- Ես մի բան ասեմ: Պարանով իմ ոտքը կապեք, ես մտնեմ արջի քարայրը, որ արջին գտնեմ, ոտքը թափ կտամ: Որ ոտքը թափահարեն, - ասում է, - ինձ հետ կրաշեք:

Պարանը կապում են մարդու ոտքն զանում է: Որ բանում է, մարդու վագից բռնում է: Որ բանում է, մարդու ոտքը թափահարում է: Որ ոտքը թափահարում է, զնկերները մարդուն հետ են քաշում: Մարդուն արջի քարայրից հանում են, որ այսում մարդու գլուխը չկա, արջը պոկել է: Ընկերները մեկը մեկին են նայում, մեկմեկու ասում են, թէ.

- Տեսնես արջի քարայրը մտնելիս այս մարդու գլուխը վրա՞ն էր, թէ՞ վրան չէր:

Սեկն ասում է՝ թէ վրան էր, մյուսն ասում է, թէ՝ վրան չէր: Այն ժամանակ ասում են՝ գնանք կնոշը հարցնենք: Գնում են մարդու տուն, կնոշը կանչում են, ասում են.

- Ուրեմն, թու մարդու գլուխը այս առավոտյան վրա՞ն էր, թէ՞ վրան չէր:

- Ես է չեմ հիշում, - ասում է կինը, - այս առավոտյան թու ուտելիս ծնոտը շարժում էր, բայց գլուխը վրա՞ն էր, թէ՞ վրան չէր, չիստեմ, - ասում է:

ՓԵՅԻՆՈՒ ՓՈՂՈՅԸ

Ս ըստուշ կընացաք Մերին էնիշային կյաղն ի վէ: Զօլիք բէդին նըստուշ կընացաք: Փօլոցն ի վա կուրքաքի, մէնմալ ու փութ այի անա, էնմէնու եղերիյան յէս կուրք: Մէնմալ ու փութ այի անա, եղերիյան հէդ բօց լագոնէ էրաքլուղիս ջօրէ փըրնեց:

- Եթէրի, գյավուրողի գյավուր, - աստի:

Անթիան արչէվի բարավէ ասաց, թա:

- Քա, ի՞նչ աղավ, - ասաց:

- Ետ, լագոնէ էրաքլուղիս փըրնեց, - աստի:

- Նուրիինօք լագոնէ էգած ա, - ասաց:

- Նուրիինօք լագոնէ չունին ու, - աստի:

- Մուն չքիդէս, - ասաց, - մալին մօդնան էգած էր, անու լագոնէն էր, - ասաց:

Ահա, էգաք, արչէվէ օնցուց ինձի, ջօմփան ինչաք, էգաք: Նաքվան արէյէ էյէվ:

- Քա, ի՞նչ եղավ, - ասաց:

- Ետ, լակոտը շրջազգեստս բռնեց, - ասացի:

Այն կողմից առջնի պառավանաց, թէ.

- Քա, ի՞նչ եղավ, - ասաց:

- Ետ չակոտը շրջազգեստս բռնեց, շաման լակոտը:

Ահա, էկանք, ինձ իր առաջ անցարեց, ճանապարհուվ իջանք, էկանք:

- Անդի հէդէվ ալ քասամանողի քարիքը էրթալ անու ա աման աղավ: Ուղինուն ա աման աղավ: Ալ անձնէ քիշէրէ էրթալ չի գայիք: Լուս թաքմի ային, ամա ալի էրթալ չի գայիք:

Ասացող՝ Մելիյէ Արքըյը (օրիորդական ազգանունը՝ Էօզքան), ծնվ. է

1945թ. Արդերե (Անակին Զոլիքեղ) գյուղում:

Գրառել եմ 2010թ. հուլիսին Արդահանի լեռներում գտնվող Բիլիրիան էլլը (Ալպան, փայլվլուն) յայլայում:

ՓԵՐԻՆԵՐԻ ՎԻՆՈՐՈՋԸ (թարգմանություն)

Մերիի հորեղբոր գյուղ իյուր զնացինք³: Զոլիքեղ⁴ նըստուշ կնացինք: Փողոցն ի վար գալիս էր կինք, մեկ էլ որ նայեցի, բո